

QADIMGI XITOIY TILSHUNOSLIGI

*Andijon davlat chet tillari instituti
Ingiliz fakulteti, AF-25-02 guruhi
talabasi Ilhomova Oysha
Ilmiy maslahatchi: Kabulova U.S*

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimgi Xitoy tilshunosligining shakllanish jarayoni va uning asosiy rivojlanish yoʻnalishlari ilmiy jihatdan yoritiladi. Unda qadimgi xitoy yozuvi tizimi, iyerogliflarning tuzilishi hamda ularning fonetik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: *Xitoy tilshunosligi, iyeroglif tizimi, fonetik tahlil, semantik qatlam, etimologik yoʻnalish, yozuv evolyutsiyasi, lingvistik meros.*

Аннотация: В данной статье научно освещается процесс формирования древнекитайского языкознания и основные направления его развития. Анализируется система древнекитайского письма, структура иероглифов, а также их фонетические и семантические особенности.

Ключевые слова: *Китайское языкознание, иероглифическая система, фонетический анализ, семантический слой, этимологическое направление, эволюция письма, лингвистическое наследие.*

Abstract: This article provides a scholarly analysis of the formation process of ancient Chinese linguistics and its main directions of development. It examines the system of ancient Chinese writing, the structure of hieroglyphs, as well as their phonetic and semantic features.

Key words: *Chinese linguistics, hieroglyphic system, phonetic analysis, semantic layer, etymological direction, writing evolution, linguistic heritage.*

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida tilshunoslikning dastlabki nazariy tamoyillari asosan qadimiy Sharq xalqlari — Misr, Bobil, Hindiston va Xitoyda vujudga kelgan. Shulardan eng qadimiysi va mukammal shaklda rivojlangan

yoʻnalishlardan biri — Xitoy tilshunoslik maktabidir¹. Qadimgi Xitoy olimlari yozuv, fonetika va semantika masalalarini tizimli oʻrganish orqali tilshunoslik fanining mustaqil soha sifatida shakllanishiga zamin yaratganlar. Xitoy tilshunosligining ildizlari miloddan avvalgi Shan (Yin) va Chjou sulolalari davrlariga (mil. Avv. XIV–XI asrlar) borib taqaladi. Shu davrda paydo boʻlgan “suyak yozuvlari” (甲骨文 – jiǎgǔwén) Xitoy yozuvining eng qadimgi shakli hisoblanadi. Keyingi bosqichda bronza yozuvi (金文 – jīnwén) yuzaga kelib, belgilar shakli soddalashdi va maʼnosi aniqroq boʻldi.²

Vanihojat, miloddan avvalgi III asrda Qin Shi Xuandi tomonidan mamlakat birlashtirilgach, yozuv tizimi markazlashgan holda “kichik muhr yozuvi” (小篆 – xiǎozhuàn) tarzida meʼyorlashtirildi. Bu jarayon yozuvning rasmiylashuvi, til tizimining standartlashuvi hamda tildagi fonetik-semantik uygʻunlikni saqlashga xizmat qildi.

Xitoy yozuvi morfografik tizimga asoslangan boʻlib, har bir iyeroglif maʼlum bir tushuncha yoki soʻzni ifodalaydi. Qadimgi xitoy olimlari tilning fonetik va semantik qatlamlarini alohida, ammo oʻzaro bogʻliq tizim sifatida oʻrganganlar. Xu Shening lugʻati bu yoʻnalishda birinchi ilmiy asar boʻlib, unda har bir iyeroglifning radikali (部首) va fonetik komponenti izohlangan.³ Keyingi davrlarda Lu Deming (陸德明) tomonidan yaratilgan “Jingdian Shiwen” asari esa qadimgi talaffuz tizimini oʻrganishga bagʻishlangan boʻlib, u fonetik tahlilning ilk namunalaridan biridir. Shu tariqa Xitoyda etimologiya, fonetika va leksikologiya alohida ilmiy yoʻnalishlar sifatida shakllandi.⁴

Qadimgi Xitoy tilshunosligi bir necha asosiy yoʻnalishlarda rivojlangan. Birinchi yoʻnalish – etimologik yoʻnalish, u iyerogliflarning kelib chiqishi,

¹ Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. — Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.

² Qosimxoʻjayev T., Abdullayev A. Tilshunoslik nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2010.

³ Xu Shen (許慎). Shuowen Jiezi (说文解字). — Milodiy II asr.

⁴ Toʻxliyev B. Til tarixi va yozuv tizimlari. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2015

shakllanishi va tarixiy o'zgarishlarini o'rganishga qaratilgan.⁵ Ikkinchi yo'nalish – fonetik yo'nalish, u qadimgi talaffuz tizimini aniqlash hamda shevalar o'rtasidagi farqlarni tahlil qilish bilan shug'ullangan. Uchinchi yo'nalish – leksik-semantik yo'nalish, u so'z ma'nolari va ularning semantik turlarini o'rganishni maqsad qilgan. To'rtinchi yo'nalish – orfoepik yo'nalish, u adabiy talaffuz me'yorlarini belgilash va og'zaki hamda yozma til uyg'unligini ta'minlashga xizmat qilgan.⁶

Xulosa qilib aytganda, qadimgi Xitoy tilshunosligi inson tafakkurining eng qadimiy ilmiy yutuqlaridan biridir. Unda yozuv, tovush va ma'no uyg'unligi chuqur tahlil etilib, til madaniyatning asosi sifatida talqin qilingan.⁷ Bu meros keyingi tilshunoslik nazariyalariga ilmiy zamin yaratgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
2. Qosimxo'jayev T., Abdullayev A. Tilshunoslik nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2010.
3. To'xliyev B. Til tarixi va yozuv tizimlari. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2015.
4. Xu Shen (許慎). Shuowen Jiezi (说文解字). — Milodiy II asr.
5. The Historical Evolution of Chinese Languages and Scripts. — Beijing: Sinolingua, 2003.
6. Norman Jerry, Chinese. — Cambridge University Press, 1988.
7. Vasilyev L.S. Drevniy Kitay: Formirovanie i razvitie gosudarstva. — Moskva: Nauka, 1983.

⁵ Xu Shen (許慎). Shuowen Jiezi (说文解字). — Milodiy II asr

⁶ Norman Jerry, Chinese. — Cambridge University Press, 1988

⁷ Vasilyev L.S. Drevniy Kitay: Formirovanie i razvitie gosudarstva. — Moskva: Nauka, 1983.